

UZORAN DIJALEKTOLOŠKI RJEČNIK NASTAO NA ZAPANJUJUĆE PRECIZNOJ FONETSKOJ TRANSKRIPCiji GRAĐE I DOSLJEDNOJ STRUKTURALIZACiji IZUZETNO SLOŽENOG FONOLOŠKOG SUSTAVA

(August Kovačec: *Rječnik govora jesenja, općina Jesenje, 2020*)

Pred nama je izuzetno vrijedan dijalektološki rječnik mjesnog govora Jesenja, tj. kajkavskog govora kakav se upotrebljava u selima i zaselcima Općine Jesenje i Župe Jesenje (sjeverni prostor Krapinsko-zagorske županije), a koji nam je podario akademik Augustin Kovačec. Rječnik je nastao na najbolji mogući način, a to je "slobodno istraživanje leksika" kakvo na najidealniji način može provoditi samo znanstvenik kojemu je taj mjesni govor materinji jezik. Građa se na taj način skuplja kroz jedan dulji period života (u ovom slučaju od autorovih gimnazijskih dana), a obično se objavi u ozbiljnijim godinama. Svaki je ozbiljan jezikoslovac svijestan da bilježenje leksika nikada ne može biti završeno, koliko god skupljena građa bila obimna, i da će uvijek biti nove, kvalitetne, građe. No, dođe trenutak kad se osjeti potreba i nužnost da se taj posao završi. Kao izvornog govornika Donjeg Jesenja, tijekom 1960-tih godina, profesor Bulcsú László, tadašnji voditelj Zagrebačkoga lingvističkoga kruga, potaknuo ga je da za profesora Edwarda Stankiewicza, slavista sa Sveučilišta u Chicagu koji je 1963. bio u Zagrebu na sabatikalu, provede u svojem rodnom mjestu dijalektnu anketu u kojoj je trebao naći odgovore na približno 700 pitanja. Upitnik je bio sastavljen prema načelima geografsko-lingvističke ankete, a takve je ankete akademik Kovačec već prije radio za romanske govore u Hrvatskoj. László ga je upozorio na dvoje: 1. pažljivo pročitati Ivšića 2. ne zapisivati ono što očekuje da će naći u govoru, već ono što u govoru čuje. Kako je akademik Kovačec naišao na mnoga akcenatska "iznenađenja", predajući skupljenu građu prof. Lászlu razočarano mu je rekao da mu se čini da je sve to kaotično i teško upotrebljivo: *"Naime, ako se jednim akcentom označuje kao samostalna naglasna cjelina jedna riječ, eventualno riječ popraćena proklitikom ili/i enklitikom, onda se u mojoj građi nalazilo mnogo slučajeva kada su takve jedinice nosile „dva naglasaka“. Profesor je rekao da će sve pregledati i reći mi svoje mišljenje. nakon sedam ili osam dana, kada sam ga potražio, rekao mi je približno ovo: tvoja je građa iskoristiva, u njoj postoji vrlo dosljedan sustav samo što ga ti ne vidiš."* László mu je na to posredno sugerirao da u švedskom jeziku postoji naglasak koji se proteže preko dvaju uzastopnih slogova i dvovršan je, a ta je spoznaja akademika Kovačeca dovela do shvaćanja vrlo složenog naglasaka u Jesenju. Tako ga je profesor László

postepeno upućivao kako će u prividnom kaosu otkriti dosljedan sustav i u nedoumicama i na drugim jezičnim razinama.

Kako mu je tako prikupljena građa "osvijestila" bezbroj nedoumica na svim jezičnim razinama, počeo je sustavno, kad god se našao u svojem rodnom mjestu (a posebice od 1960. do 1970), bilježiti riječi, izraze, rečenice i kratke tekstove slušajući spontane razgovore izvornih govornika koji najčešće nisu bili svjesni da su objekt jezikoslovne opservacije. Najbliža okolina, roditelji i braća, znajući što mladog istraživača zanima, a stekavši pritom i nesvjesna temeljna dijalektološka znanja (nimalo podcjenjiva), često su ga i samoinicijativno vodili u tajne iskopavanja najvrednijih dijamanata iz jezičnog rudnika tog kraja čiji je rezultat 6500 natuknica. Ne mogu ovdje ne napomenuti da sam se, čitajući ove činjenice koje akademik Kovačec navodi u Predgovoru, sa sjetom i ponosom sjetio svojih roditelja koji su mi na isti način kroz dvadesetak godina na isti način, omogućavali da skupim obimnu građu za svoj rječnik Preloga. Nakon 1970. godine akademik Kovačec je prikupljenu građu prepisivao na kartice. Nakon što je građa bila upisana na kartice, neizmjernu su mu pomoć pružili njegova nećakinja (mr. sc. Vesna Kovačec) i nećak (dr. sc. Miroslav Kovačec) koji su najveći dio građe sami unijeli u računalo, a organizirali su i cijelu skupina kolega i prijatelja koji su sudjelovali u tom poslu koji je bio vrlo zahtjevan zbog velikog broja vrlo složenih dijalektoloških znakova.

Koliko je grafija koju je autor upotrijebio složena, dovoljno govori činjenica da se samo što se tiče vokalizma u naglašenoj poziciji bilježi 27 grafema (7 samoglasnika u kombinaciji s melodijskim akcentima i s tromim akcentom: *á, â, ã, ä, ê, é, ě, ĭ, î, ě, ĩ, ō, ô, õ, ǒ, ũ, û, ŷ, â, ã, ä, iê, iě, iĕ, uô, uõ, uǒ*). U nenaglašenoj poziciji autor bilježi 9 samoglasnika: 5 u zanačlasnim (*i, e, æ, a, u*), a 4 u prednaglasnim slogovima (*i, e, a, u* – postoji tendencija da se taj broj svede na 3, odnosno da se stope *e* i *a*). Zahvaljujući tako preciznoj fonetskoj transkripciji akademik Kovačec je ostavio budućim generacijama dijalektologa izrazito vjerodostojnu građu na temelju koje će se moći iznalaziti precizne zakonitosti tog izrazito složenog samoglasničkog sustava. Gramatički elementi rječničke natuknice vrlo su bogati: uz solidan broj oblika koji su obvezatno navedeni, navode se i svi oblici u kojima se dogodila neka akcenatska promjena ili se pojavljuje dubleta bilo koje vrste.

Dosta sam se bavio dijalektnom leksikografijom, ali ovako pomno zabilježenu građu još nisam vidio. Za svaku bih vrstu riječi mogao navoditi vrlo složenu koncepciju gramatičkog dijela rječničke natuknice, no zbog ograničenosti prostora apostrofirat ću samo neke:

a) Kod pridjeva se često navode komparativi i superlativi tvoreni analitički (*bǒlj čũdni; nǒjbǒlj čũdni*).

b) Bilježe se i neobvezne povratne forme s pomoću *si* (*spati si*) kod povratnih glagola gdje je to u govornoj praksi bilo vrlo često, a što je u našim dijalektalnim rječnicima vrlo rijetko apostrofirano.

c) Uz osnovnu varijantu prijedloga donose se njihove kontekstualne varijante (naglašeni i nenaglašeni oblici, oblici ovisni o glasovnom kontekstu). Za razliku od ostalih vrsta riječi, za koje se na kraju riječi bilježi ("etimološki") razlika između zvučnih i bezvučnih (okluziva, afrikata i frikativa), za prijedloge se u tekstu bilježe asimilacije po zvučnosti i načinu izgovora dočetnih suglasnika prema početku iduće riječi.

Rečenične potvrde ne stavljaju se pod svaku natuknicu pod svaku cijenu, a autor kaže da je donosio samo one za koje je smatrao da su autentične, pa čak i onda kada ne potvrđuju naša očekivanja: "Bilježili smo ono što nam je bilo kazivano, a ne ono što smo željeli čuti. Kao što u člancima ne donosimo oblike koje nismo mogli ili nismo stigli provjeriti, tako ni u primjerima ne donosimo izraze ili rečenice za koje nismo bili sigurni da su doista (bili) u uporabi." Na prvi pogled je akademikov opis kriterija za uvrštavanje rečeničnih potvrda nejasan, no iščitavajući rečenične potvrde, zaključio sam da je akademik bilježio one rečenične potvrde koji su frazemi ili kolokacije. To je vrlo zanimljiva koncepcija koju ne bih osobno upotrijebio jer u načelu smatram da je svaka rečenica koju izgovori izvorni govornik autentična i vrijedna za ovjekovječivanje u rječnicima, no i pristup akademika Kovačeca je teoretski vrlo zanimljiv jer sugerira podjelu rečeničnih potvrda na one prihvaćene (ovjerene) od većine govornika i one koje su plod individualnog tijeka misli i individualnog životnog konteksta.

Govor Jesenja fonološki je vrlo zanimljiv – velik je broj prijelaza samoglasnika: osjeća se da je već na pola puta prema bednjanskom govoru – govoru s 24 samoglasnika i gotovo apsolutnom rotacijom koja taj govor čini apsolutno hermetičnim za bilo koga tko nije njegov izvorni govornik. Tako je i ovom govoru izuzetno velik broj riječi koje su zbog brojnih sustavnih prijelaza samoglasnika neprozirne za oni koji nisu izvorni govornici. No, puno je vrlo originalnih riječi i s obzirom na druge razloge (ili zanimljiv segment izvanjezične stvarnosti ili osobita tvorba ili neproziran korijenski morfem – nepoznat, vrlo rijedak ili izmijenjen vrlo specifičnim glasovnim promjenama koji se ne odnose na one sustavne u ovom govoru). Za mnoge od njih vjerujem da su lokalizmi ili područno vrlo ograničeni regionalizmi: *muzõni* "partizan", *pãrkelj* "pandža", *sunínc* "staza od saonica ugažena u snijegu", *šatína* "čekinja", *škríc* "rub haljine", *štíkñati* "dati naredbu volovima da ustuknu ili stanu", *štuõrg* "duplja u stablu", *bëručka* "ono što stane u udubinu sklopljenih šaka", *damištrõnt* "ministrant", *gígati* "pokretati, gibati", *glazúta* "tvornica stakla", *gnjõča* "blaga udolina na nekom zemljištu", *grílec* "cvrčak", *hãdra* "plahta", *hdiên* "bez jasnog cilja, bez svrhe, uzalud", *madrãza* "poskok", *matafÿlj* "leptir uz baru ili potok", *pãšijuš* "propusnica za prodaju

stoke na sajmu, pisani tekst za maškare", *privušnati* "bolno pričepiti", *šumôt* "suha grančica; grančica bez lišća".

Kako istražujem pseudoanalogonimiju između različitih kajkavskih govora, zabilježio sam dosta zanimljive građe, npr. *páščiti se* "žuriti se (u poslu)" / *p'aščiti se* "postiti" (Prelog), *sőzica* "kap" (*Spil si buš jěnu sőzicu.*) / *s'ozica* "mala suza" (Prelog), *vađiti* "navikavati, priučavati" / *v'aditi* "izvlačiti što iz čega" (Prelog), *strúpati* "rukom kod zatvora govedu preko čmara čistiti crijeva" / *str'upati* "zalupiti vratima" (Prelog).

Autor na kraju Predgovora vrlo skromno i samozatajno zaključuje da je ovo „samo građa za leksički i leksikološki opis jednoga živoga govora i da bi trebalo još puno podataka pa da bi se moglo smatrati da je ovaj opis leksičkoga sastava koliko toliko cjelovit ili potpun.“, no s punim uvjerenjem smatram da je ovo dijalektni rječnik koji treba biti uzorom svima koji će se odlučiti za pisanje opsežnog rječnika svojeg mjesnog govora, što je, po mojem mišljenju, jedan od najvažnijih za hrvatski jezik i očuvanje hrvatskog identiteta. Svaki bi jezikoslovac na taj način trebao vratiti dio duga svojem zavičaju, svojim precima i hrvatskom jeziku.

Đuro Blažeka